

Emsterhof

Eens woonplek van de Veluwe ridders

De huidige Emsterhof

Ten noordoosten van Emst, vlak naast de oude spoorlijn tussen Apeldoorn en Zwolle ligt een fraaie boerderij die bekend staat als de Emsterhof. Het betreft één van de oudste boerderijen in de gemeente Epe. Over de geschiedenis is vrijwel niets gepubliceerd en dat is jammer, want al is het gebouw niet middeleeuws, de geschiedenis van het object gaat wel terug tot die tijd. Eens was het de woonplek van de Veluwe ridders, de belangrijkste hertogelijke functionarissen op de toenmalige Veluwe. Zij waren namens de hertog belast met de handhaving van orde en gezag, hielpen mee om in oorlogstijd de ridderschap op

te roepen en aan te voeren en ondersteunden het innen van de grondbelasting. Daarna woonden op de boerderij belangrijke families, zoals de Van Limburgs en Daendels. Pas in de negentiende eeuw werd het een 'gewone' boerderij en is thans als zodanig een van de vele in het buurtschap Westendorp tussen Emst en Epe. De geschiedenis van de Emsterhof begint in de periode van de hoven op de Veluwe.

Hofstelsel en ridders

In de Middeleeuwen waren de mensen in meerdere standen, thans zouden we zeggen klassen, ingedeeld. De hoogste twee waren de geestelijken en de adel. De derde en laagste stand werd gevormd door de rest, maar deze groep was weer verdeeld in allerlei substanden. Zo waren er stedelingen en zogenaamde vrijen, maar ook onvrije mensen, de zogenaamde horigen. Dezen woonden binnen een bepaald gebied, niet ver van een hof(boerderij) van een heer (of geestelijke instelling), wiens land men bewerkte tegen een pacht in natura. Op het hof woonde meestal een meier - soms van adellijke afkomst - die de pachten voor de heer regelde, maar tevens de gronden die direct onder het hof vielen liet bewerken door de horigen. Dit heette herendiensten. Ook werd er op een hof recht gesproken: het zogenaamde hofgericht. De kring van horigen die onder een dergelijke rechtskring vielen werd aangeduid als de 'echte' van het hof. (Als een soort huwelijk). Wie tot een echte hoorde diende binnen deze kring te huwen: door wisseling van horigen kon er buiten de hof worden getrouwd. Het hof, de diensten en de horigen noemt men het hofstelsel.

Dit klinkt alles als een zware last voor de horige, maar in de praktijk viel het mee. In de tweede helft van de Middeleeuwen raakte het stelsel, vooral op de Veluwe, snel in verval. De pachten bleven echter en omdat die door de stijging van de geldwaarde in natura diende te worden betaald werden de horige boeren relatief welvarender dan menige vrije plattelandsbewoner!

De Emsterhof heeft zijn ontstaan te danken aan het hofstelsel. Als 'den hoff thoe Empss' werd het in 1313 genoemd als bezit van ridder Heribert van Putten, die op het gelijknamige kasteel Putten bij Elburg woonde. Hij was één der grootste grondbezitters op de Veluwe. Al tijdens zijn leven was de Emsterhof al geen hofboerderij meer, want de bewoner was toen een zekere Lubbert van Emse. Hij kan een nakomeling van voormalige meiers zijn geweest.

Of het door de centrale ligging op de Veluwe komt is niet duidelijk, maar opvallend is dat een aantal decennia ridders van de Veluwe op de Emsterhof woonden en leden van de familie Van Em(p)se waren. In 1265 wordt er gesproken van Theodericus (Dirk) de Emse, judex Velue, en in 1307 is de al genoemde Lubbert van Emse judex in Velua. Eerst genoemde bezat goederen in de Oosteryck, onder andere het de curtis Erlehove (Adelaarshof), waarop hij hypotheek nam ten gunste van het Kapittel van Sint-Marie te Utrecht. Zijn wapen was een opspringend hert. Het toeval wil dat dit later het ambtswapen van Epe en nog later de gemeente werd.

De lokatie van de Emsterhof

Het scheelde maar weinig of de in 1887 aangelegde spoorlijn zou dwars door de Emsterhof zijn aangelegd

(Detail kaartblad 374 (Vaassen; 1917), Historische Atlas Gelderland)

Leengoed

Het Emsterhof of 'den hof tot Empsse' werd na de 'hofperiode' verheven tot leen van de leenkamer van het huis Putten. Dit betekende dat degene die door erfopvolging bezitter werd van het hof zich moest laten belenen, een symbolische daad waarbij de leenheer (huis Putten) van zijn leenman (op de Emsterhof) een bedrag aan geld kreeg. De leenregisters die bewaard zijn vanaf de zestiende eeuw geven duidelijkheid over de bezitters van de Emsterhof die de familie Van Emse opvolgde. Allereerst werd in 1482 een zekere Arent van Brienen beleend met Emsterhof en na hem - in 1502 - zijn zoon Hendrik van Brienen. De familie Van Brienen was een vooraanstaande riddermatige familie, bezaten diverse kastelen en stonden in de gunst bij diverse Gelderse hertogen.

Na Hendriks dood werd in 1526 zijn zoon Arent van Brienen beleend, die op zijn beurt weer werd opgevolgd door heer Johan van Brienen, een geestelijke. Zijn belening staat niet in de registers. Wel meldde het leenregister dat Johan in 1531 het nabij gelegen Larijsgoet verwierf, eveneens een leen van het huis Putten. Dit goed is vrijwel zeker identiek met het Pijkerensgoed dat thans nog aan de doorgaande weg tussen Emst en Epe ligt (aan de overkant van de schaapskooi).

Al voor 1550 verkocht Johan de twee leengoederen verkocht aan zijn zwager en zuster Reijner van Arler en juffer Eefsche van Brienen. Zijn zuster liet dit pas na de dood van haar man belenen.

Van Arler

De familie Van Arler was ongeveer 1430 in pandbezit van de schoutambten Putten en Nijkerk gekomen. De genoemde Reijner van Arler was een lid van deze familie en van 1522 - 1531 schout van Putten en slotvoogd van Hulckestein, een burcht in de buurt van Nijkerk. Hij was een belangrijk persoon op de Noordwest-Veluwe en zal waarschijnlijk geen voet hebben gezet op de Emsterhof. Na zijn dood verdeelde zijn vrouw Eefsche de twee leengoederen onder haar zonen: zoon Reijner junior kreeg de Emsterhof. Hij was toen circa 15 jaar en pas als meerderjarige, op 23-5-1569, deed hij zelf leenhulde. Na zijn huwelijk met jonkvrouw Margaretha Rickss besloten de echtelieden een testament te maken, waarbij zijn vrouw het vruchtgebruik van de Emsterhof kreeg (6-2-1576). Het echtpaar had geen kinderen. Na het overlijden van Reijner (1587) zou Margaretha nog ruim 44 jaar gebruik maken van haar recht. Zij overleed ongeveer 80 jaar oud in 1631. De Emsterhof vererfde toen op Reijner's oudere broer Hendrik die van moeder Eefsche al het Larijsgoet had gekregen.

Hendrik woonde vermoedelijk in Harderwijk waar hij onder andere gildemeester van het Sint-Georgiusgilde was. Naast de goederen in Emst was hij ook medebezitter van het stamgoed Arler in Putten. Maar dat verliep niet zonder kleerscheuren want in 1595 had hij onenigheid met zijn zuster Catharina over het gemeenschappelijke bezit. Schijnbaar deelde hij de revenuen niet graag en eerst na tussenkomst van het Hof van Gelre moest hij het weer goed maken en dulden dat ook zij gebruik maakte van het stamgoed.

Hendrik was getrouwd met Hermanna van der Hell, een dochter van Cosijn van der Hell en Truida van Oldenbarneveld (een ver familielid van de bekende raadspensionaris Johan van Oldenbarneveld) en overleed omstreek 1621. Zijn zoon Reijner werd op 25-2-1622 beleend met zowel Emsterhof als Larijsgoet. In 1631 droeg hij deze over aan zijn dochter Hermantgen van Arler. Even gooide Reijner's broer Johan roet in het eten, want hij claimde het bezit van de twee goederen. Ook nu weer zou door tussenkomst van het Hof van Gelre het recht zegevieren. Wel werd in de uitspraak opgenomen dat indien Hermantgen zou overlijden zonder lijfserven, Johan opnieuw een kans zou krijgen.

pachtte hij nog 7 mud zaailand, waarvoor hij tiendplichtig was en daarom de vierde gerve (een 4e deel) aan de Gelderse Rekenkamer schuldig was. Tot slot moest ook 4 gulden en 17 stuivers tijsrecht afgedragen worden aan de Rekenkamer. Er werd nog vermeld dat er rond het goed heggeholt (om het goed staande bomen en struiken) stond.

Jan Alberts was in 1663 ook nog pachter van het goed. Toen werd de belasting verlaagd tot 11 gulden en 11 stuivers.

Het echtpaar Van Wijck-Arler had vier dochters: de oudste juffrouw Gerdina van Wijck huwde met jonker Andries van Limborch. Zij werd op 4-9-1678 beleend met de twee leengoederen, als erfgename van haar moeder Hermanna. In de akte staat dat de goederen moesten worden gedeeld, waarna haar zusters, de juffers Catharina, Johanna Theodora en Reiertjen (ook Reinira genoemd) ieder apart met een vierde deel werden beleend.

Zuster Johanna Theodora huwde met Lodewijk van Hattum. Hun enig kind Hermanna Wilhelmina, geboren 1682, huwde in 1711 met Egbert Daendels. Moeder en dochter sloten nog kort voor het huwelijk op 6-7-1711 een magescheid (boedelscheiding) samen met Reinira, Johanna's zuster, waarin een eerdere scheiding uit 1708 - gemaakt na het overlijden van zuster Catharina - tussen de genoemde zusters en hun oudere zuster Gerdina ter sprake kwam. Reinira deed nu afstand van het land wat zij in 1708 kreeg toegedeeld. Johanna Theodora en haar dochter hielden het land en betaalden daarvoor aan hun zuster c.q. tante een bedrag van 1100 guldens. Het huis de Emsterhof kwam toen volledig in hun handen en Gerdina behield alleen zaailand en akkers. De nieuwe eigenaresse zou niet lang in het bezit blijven van de Emsterhof, want zij overleed zeven jaar later (1718).

Familie Daendels

Na Hermanna Wilhelmina's overlijden vererfde haar deel van de Emsterhof op haar oudste zoon Anthony Lodewijk Daendels. Vader Egbert, die eerst kapitein-luitenant in het leger was en later burgermeester van Hattem, trad op als voogd. De familie Daendels had haar wortels in het nabij gelegen schoutambt Heerde. Van dit ambt hadden de Daendels in 1526 de pandbrief van schout verworven. Later werd een lid van het geslacht ook schout van Voorst, waardoor een stevige basis werd gevormd voor een maatschappelijke klim op de ladder. Via de functies van burgermeester van Hattem en rangen in het Staatse leger lukte dit.

Antony Lodewijk diende in het Staatse leger en bracht het tot kapitein in het regiment Oranje Gelderland. Hij huwde juffrouw Arnoldina Hermanna Sloet, dochter van jonker Jan Albert Gabriël Sloet tot Warmelo en juffrouw Adrianana Josina van Haersolte. Hierdoor werd hij verwant aan belangrijke Overijsselse adellijke families.

In het buurboek van Emst en Westendorp staat vermeld dat Antony Lodewijk in 1764 een overeenkomst aanging met de 'gemene erfgenamen en bureu' van deze marke. Het hield in dat het dijkje tussen het Vossenbroek en het Kikkersgat voortaan in gebruik bleef van de eigenaars van het Vossenbroek. Deze dienden het dijkje te onderhouden, maar mochten het ook bepoten. De marke had hier blijkbaar grote belang bij en had dus de handtekening van de belangrijke Daendels nodig.

Opvallend is dat de overeenkomst werd getekend op de Emsterhof op 18 februari 1765. Blijkbaar was Antony Lodewijk op Sint-Petri, de datum dat dienstpersioneel van aanstelling kon veranderen en pachtercontracten afliepen, speciaal naar Emst gekomen om zaken te regelen, zoals de overeenkomst. Als officier verbleef hij in garnizoensplaatsen en woonde in verlofperioden in Hattem en zal zelden op de Emsterhof komen.

Om moverende redenen droeg Antony Lodewijk in 1769 de Emsterhof over aan zijn jongere broer Mr. Borchard Johan Daendels, secretaris en burgermeester van Hattem. Deze was getrouwd met Josina Christina Tulleken, dochter van Mr. Andreas, burgermeester van Zutphen, en Anna Maria Altetus. Het echtpaar had een groot gezin: weliswaar stierven er veel kinderen jong, maar er werden er vier volwassen. De jongsten uit het gezin traden in de voetstappen van hun vader en werden student. Eén van deze jongens zou echter een andere weg gaan. Als Hermann Willem Daendels, patriot, later provinciaal en landelijk bestuurder, zou hij de geschiedenis ingaan.

Confiscatie

In het boek waarin de rechten en plichten van de markegenoten van de buurtschap Emst en Westendorp werden opgetekend, staan ook de namen van de buurrichters, ook wel boerrichters,

opgetekend. In 1749 werd Herman Willems van den Emsterhof tot boerrichter aangesteld. Hij bleef dit tot 1751. Herman zal een van de vele opvolgende pachters van Emsterhof zijn geweest. Voor de familie Daendels was de hof een soort belegging.

Na het overlijden van Mr. Borchard Johan Daendels verkochten diens erfgenamen in 1798 de Emsterhof aan de (Engelse) kooplieden Pascoe, William Grenfell, en George Barclaj, die verwant waren aan de verkoper. Het bezit van de Engelse heren leverde een interessant dossier in het archief op. Want de in 1795 opgerichte Bataafse republiek raakte in de oorlog tussen Frankrijk en Engeland betrokken. Daarom werd vijandelijk (lees Engels) bezit in beslag genomen. De Emsterhof werd ook geconfisceerd. Als beheerder en rentmeester over de Emsterhof en bijbehorende boerderij erf Pijkerensgoed (of de Dood) werd Mr. A. Santbergen uit Zwolle aangesteld. Hij verpachtte alles aan de weduwe Daendels, die een onderpachter in dienst nam: Derk Christiaens, later opgevolgd door Jan Steenbergen. Zo bleef het bezit in zekere zin onder toezicht van de familie.

De onderpachters klaagden echter steen en been, want veel was niet naar hun zin. Daarom volgden op ruime schaal allerlei renovatiewerk. In 1803 werd het raamwerk van de Emsterhof vervangen. De Epenaar Peter Grave, glazenmaker, repareerde de ruiten 'aan de bovenkamers' en bracht nieuw lood 'aan het keukentje en waschhuis aan'. Een enkele ruit kon hij niet meer 'verloijen' en zes ruiten moesten totaal vervangen worden, zo luidde zijn rekening. Ook smid Jan van Lohuizen diende een rekening in: voor het repareren van een deurslot, het aanbrengen van hekkenhaken, een hengsel op een hek en ankers voor de berg. Een flinke smak geld kostte het repareren van de pomp: 30 gulden. En dan te bedenken dat de pachtsom 110 gulden per jaar was.

Wat verdiende een arbeider toen? Gerrit Eijlander timmerde voor circa 1 gulden per dag en rekende voor zijn knecht iets minder. Hij zou jaren geregeld voor dat uurloon werkzaamheden verrichten op de Emsterhof. Niet alleen hij verdiende een boterham, ook de rietdekker kwam er in 1810 aan te pas toen riet door Hendrik Jans Zwarthof werd geleverd voor 96 gulden en 8 stuivers. Wel zat daar ook riet voor Pijkerensgoed bij. Jan Eijkelboom leverde nog meer van de goudgele bossen dakbedekking en declareerde 214 gulden. Het was dan ook niet verwonderlijk dat Mr. Santbergen in 1812 verklaarde nog flink wat geld tegoed te hebben van de overheden. Hij had alles uit eigen zak voorgesloten.

De 19e eeuw in

De al genoemde familie Grenfell, wondende te Londen, en de weduwe van George Barclaj, mevrouw Rebecca Broekhurst, wonende Boxhil Dorking, graafschap Surrey werden na de Franse tijd weer in hun bezit gesteld. In 1834 besloten zij het goed publiekelijk te laten verkopen. Uit de notariële akte van 12-6-1834, opgemaakt door de Eperse notaris Van der Feltz, bleek dat de boerderij Emsterhoff nog steeds een geheel vormde met het Larysgoed, dat toen Pijkeringsgoed of de Dood heette. Een goed verklaring voor de laatste naam is niet te geven; was er wellicht enkele malen veepest geweest?

Uit de omschrijving bleek dat de Emsterhoff bestond uit een huis, schuur, berg en een hof of tuin en akkers, plaatselijk (kadastraal) bekend sectie M 59, 122 en verder. (huis: M 127) De totale grootte was 28 bunders, 19 roeden en 80 ellen (bijna 29 hectare). De Eperse koopman Pieter Louis Berkhoff, had er wel oren naar en zette in op 6300 gulden wat na andere biedingen verhoogd werd tot 7000 gulden. Daar bleef het bij. Ontevreden over het bod brak de volmacht van de verkopers, wethouder W.C. van Braam te Hattem, de veiling af.

De Emsterhof bleef in de familie, want nog hetzelfde jaar kocht het echtpaar William Grenfell, rentenier, (zoon van William Grenfell en Francy Barclaj) en Josina Maria Christina Daendels, wonende op Huize Bonenburg te Heerde, de twee boerderijen.

Het echtpaar moest voor de aankoop een som van 12.273 gulden neertellen en bovendien jaarlijks 18 garven rogge aan de koster van Epe en 20 kop keurhaver aan de Dijkstoel van Veluwe afdragen, al hoorden wel twee stoelen in de NH-kerk van Epe en een deel van het Hardenbergsbosje bij de koop.

De familie Grenfell woonde niet op de Emsterhof. Blijkbaar waren zij zelfs het platteland zat, want in 1852 vestigden zij zich op het voor hen gebouwde Huis de Hezenberg vlak buiten Hattem. Daar woonde meer familie van het echtpaar, onder andere de neven Daendels op Huize IJsselvliet. Al in 1857 overleed William Grenfell en twee jaar later Josina. De Hezenberg, maar ook de Emsterhof, vererfde op hun twee kinderen William en Juminie Elisabeth Henriëtte.

Van Westerveld

Het tijdperk Daendels-Grenfell liep ten einde. Zeven jaar na de dood van zijn moeder verkocht William

Grenfell zijn Emster bezittingen. De Epenaar Jan Vosselman Bosch meende een goed slag te slaan door het te kopen voor zijn dochter. In 1867 droeg hij het over aan zijn schoonzoon Reinder van Westerveld, landbouwer te Epe. Diens nakomelingen zouden meer dan honderd jaar op de Emsterhof boeren.

Reinder was de oudste zoon van het echtpaar Jan van Westerveld en Janna Krijgsman en in 1832 in Epe geboren. Toen zijn vader in 1860 overleed nam hij eerst de boerderij van vader over. In 1866 trouwde hij met de negen jaar jongere Gerritje (Vosselman) Bosch. Zij zouden zich na de aankoop op de Emsterhoff vestigen en kregen twee kinderen: Jan, geboren 1867, en Willem Jan, geboren 1875.

De Emsterhoff werd in die jaren meerdere malen omgenummerd: aanvankelijk kreeg het nummer Emst 428, en achtereenvolgens Zuuk 366, E 714, E 754, B 317, D 256 en tot slot F 118.

Reinder overleed in 1908. De jongste zoon, Willem Jan, nam de boerderij over en trouwde met Neeltje Bibo, geboren Epe, 1880. Het echtpaar bleef echter kinderloos. Ondertussen had zijn oudere broer Jan, getrouwd met Johanna Brummel, zich gevestigd aan de andere kant van de spoorlijn in een nieuw gebouwde boerderij. Dit huis genummerd E 754I, later B 316, D 257 en tenslotte F 119, werd ook wel met een weinig gebruikte naam aangeduid: 'De nieuwe Emsterhof'.

Jan en Johanna kregen twee zonen: Reinder Lambertus, geboren 1904, en Johan Gerrit, geboren 1905. De oudste zoon kwam wegens omstandigheden als peuter bij zijn grootouders in de Emsterhof wonen. Na het overlijden van grootvader Reinder bleef hij bij grootmoeder Gerritje Bosch, die na de dood van haar man een eigen gedeelte van de boerderij bewoonde.

Reinder Lambertus huwde met Johanna van Laar: zij woonden F 118, een deel van het huis, en kregen twee kinderen: Jan, geboren 1934 en Neeltje, geboren 1938. De Emsterhof vererfde van Reinder en Gerritje Bosch op de jongste zoon Willem Jan en na diens dood vererfde zijn deel op neef Reinder Lambertus en vervolgens op diens twee kinderen. Neeltje verkocht het door haar geërfd deel aan haar broer Jan, die later ook het (tijdelijk) afgesplitste deel - nog in bezit van Neeltje Bibo, zijn aangehuwde tante - erfde. Zo was het geheel weer in één hand.

De familie Westerveld boerde tot 1999 op de Emsterhof. In 2000 werd de hof verkocht, waarna het geheel werd gerenoveerd.

'Den hoff toe Empss' staat anno 2005 te pronken als vanouds; het heeft de tand des tijds doorstaan en zal nog lang na ons schitteren.

Door: Evert de Jonge